

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING 5K KOMPETENSIYALARINI ADAPTIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIYASI VA AMALIYOTI

S.J.Himoyeva¹

1. Buxoro davlar pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedra o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD)

Mas'ul muallif: Himoyeva Sarvarbegim Jamilovna, Buxoro davlar pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedra o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD).

Accepted: 24 Sentabr 2026
Published: 24 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Himoyeva, S. J. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING 5K KOMPETENSIYALARINI ADAPTIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIYASI VA AMALIYOTI / S. J. Himoyeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 2. — B. 410–412.

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinif o'quvchilarining 5K kompetensiyalarini adaptiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Tadqiqotda 5K kompetensiyalari sifatida kommunikatsiya, kollaboratsiya, kritik fikrlash, kreativlik hamda muammolarni hal qilish kompetensiyalari mazmuni tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari, bilim darajasi va o'zlashtirish sur'atini hisobga olish zarurati asoslab beriladi. Adaptiv ta'lim texnologiyalarining o'quv jarayonini individuallashtirish, differensiallashtirish va o'quvchining individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirishdagi imkoniyatlari ochib beriladi. Maqolada 5K kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan adaptiv topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, hamkorlikdagi faoliyat, loyiha ishlari, raqamli ta'lim vositalari va refleksiv yondashuvlardan foydalanish metodikasi taklif etilgan. Shuningdek, 5K kompetensiyalarini baholashning mezonlari va ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limda adaptiv yondashuvdan tizimli foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqot qilishi, jamoada ishlashi, ijodiy yondashishi va muammolarga yechim topish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, 5K kompetensiyalar, kommunikatsiya, kollaboratsiya, kritik fikrlash, kreativlik, muammoni hal qilish, adaptiv ta'lim, individual ta'lim, differensial ta'lim, raqamli texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv.

Ключевые слова: решение проблем, адаптивное обучение, индивидуализация, дифференциация, цифровые технологии, компетентностный подход, начальное образование, 5К-компетенции, коммуникация, сотрудничество, критическое мышление, креативность.

THEORY AND PRACTICE OF DEVELOPING 5C COMPETENCIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON ADAPTIVE LEARNING TECHNOLOGIES

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of developing primary school students' 5K competencies through adaptive learning technologies. The study focuses on five key competencies: communication, collaboration, critical thinking, creativity, and problem solving. The necessity of considering students' individual abilities, interests, prior knowledge, and learning pace in the modern educational process is substantiated. The article analyzes the potential of adaptive learning technologies for individualizing and differentiating instruction and for developing individual learning pathways. A methodological approach based on adaptive tasks, problem-based situations, collaborative learning, project activities, digital educational resources, and reflective practices is proposed. Criteria and indicators for assessing the development of 5K competencies are also presented. The findings suggest that systematic implementation of adaptive learning approaches in primary education can contribute to the development of students' independent thinking, communication skills, collaboration, creativity, and problem-solving abilities.

Keywords: primary education, 5K competencies, communication, collaboration, critical thinking, creativity, problem solving, adaptive learning, individualized learning, differentiated instruction, digital technologies, competency-based education.

Kirish. XXI asrda jadal sur'atda o'zgarmoqda bo'lgan axborot jamiyati va mehnat bozori ta'lim tizimi oldiga tubdan yangilangan talablarni qo'yimoqda. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim nafaqat o'quvchilarga tayyor bilim, ko'nikma va malakalarni (Traditional Three Rs — reading, writing, arithmetic) berish bilan cheklanishi, balki ularda zamonaviy hayotda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan hayotiy va kognitiv ko'nikmalarni poydevor shaklida shakllantirishi lozim. Xalqaro pedagogik amaliyotda ushbu hayotiy ko'nikmalar 5K kompetensiyalari — Kritik fikrlash (Kreativlik / Tanqidiy fikrlash), Kreativlik (Ijobiy/Yaratuvchanlik), Kommunikatsiya (Muloqot), Kollaboratsiya (Hamkorlik) hamda Kooperatsiya / Karakter (Xarakter va o'z-o'zini boshqarish) doirasida talqin etilmoqda. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ruhiy va intellektual rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularda 5K kompetensiyalarini

shakllantirish shaxsning kelajakdagi akademik va ijtimoiylashuv muvaffaqiyatini belgilab beruvchi hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Bunday sharoitda an'anaviy, ya'ni "barcha uchun bir xil" (one-size-fits-all) konsepsiyasiga asoslangan ta'lim modellari kutilgan natijani bermayapti. Shu sababli, ta'lim jarayonini har bir o'quvchining individual rivojlanish traektoriyasiga moslashtirish imkonini beruvchi adaptiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda. Adaptiv ta'lim o'quvchining bilim darajasi, qobiliyati va o'zlashtirish sur'atiga qarab o'quv materialining murakkablik darajasini va ta'lim berish metodikasi dinamik ravishda o'zgartirish imkoniyatini taqdim etadi.

Muammoning qo'yilishi. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim amaliyotida bir tomondan 5K kompetensiyalarini rivojlantirishga bo'lgan yuqori ijtimoiy-pedagogik ehtiyoj, ikkinchi tomondan esa ushbu jarayonni individual va adaptiv tarzda tashkil etishning ilmiy-metodik mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmaganligi o'rtasida ziddiyat kuzatilmoqda. An'anaviy dars tuzilmasida o'qituvchi sinfdagi har bir o'quvchining tanqidiy fikrlash yoki kollaborativ ko'nikmalarini individual monitoring qilish imkoniyatiga ega emas. Adaptiv ta'lim texnologiyalari (jumladan, sun'iy intellektga asoslangan platformalar, tabaqalashtirilgan va diagnostik ta'lim topshiriqlari) ushbu ziddiyatni bartaraf etishga xizmat qilishi mumkin bo'lsa-da, ularni boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga moslashtirish, pedagogik va amaliy shart-sharoitlarini asoslash zarurati mavjud. Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub o'zgarishlar o'quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda ularda amaliy, ijtimoiy, kommunikativ va kreativ kompetensiyalarni shakllantirishni ham talab etmoqda. XXI asr ta'limining asosiy vazifalaridan biri o'quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki bilimni mustaqil izlovchi, tahlil qiluvchi, baholovchi va amaliyotda qo'llay oluvchi faol shaxs sifatida shakllantirishdan iborat. Xalqaro ta'lim tadqiqotlarida ham ta'lim mazmunini faqat predmetga oid bilimlar bilan chegaralab qo'ymasdan, kreativlik, kommunikatsiya, hamkorlik va tanqidiy fikrlash kabi keng ko'lamli kompetensiyalarni rivojlantirish zarurligi ta'kidlanmoqda. UNESCO materiallarida XXI asr kompetensiyalari qatorida kritik va innovatsion fikrlash, kommunikatsiya, hamkorlik, kreativlik hamda muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalar alohida qayd etiladi. OECDning Learning Compass 2030 konsepsiyasida ham o'quvchining faolligi, mustaqilligi, hamkorlik qilishi, tanqidiy va ijodiy fikrlashi, muammolarni hal qilishi hamda o'z faoliyatini boshqarishi kelajak ta'limining muhim yo'nalishlari sifatida qaraladi. Ushbu yondashuvda o'quvchi tayyor ko'rsatmalarni passiv qabul qiluvchi emas, balki o'z ta'lim jarayonida faol ishtirok etuvchi subyekt sifatida talqin qilinadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi mazkur kompetensiyalarni shakllantirish uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki aynan boshlang'ich sinflarda bolaning o'qishga munosabati, mustaqil fikrlash odatlari, muloqot madaniyati, jamoada ishlash qobiliyati, ijodiy faolligi va muammoli vaziyatlarga munosabati shakllana boshlaydi. Shu bilan birga, bir sinfdagi o'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari, psixologik xususiyatlari va o'zlashtirish sur'ati bir xil emas. An'anaviy ta'limda esa ko'pincha barcha o'quvchilarga bir xil mazmun, bir xil topshiriq va bir xil vaqt me'yorlari asosida yondashiladi. Natijada ayrim o'quvchilar uchun topshiriqlar haddan tashqari murakkab, boshqalari uchun esa yetarlicha rivojlantiruvchi bo'lmagligi mumkin. Mazkur muammoni hal etishda adaptiv ta'lim texnologiyalari muhim pedagogik imkoniyatga ega. Adaptiv ta'lim o'quvchining joriy natijalarini, tayyorgarlik darajasini va individual ehtiyojlarini hisobga olib, ta'lim mazmuni va topshiriqlarini moslashtirishga imkon beradi. Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining 5K kompetensiyalarini adaptiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirish masalasi nazariy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. 5K kompetensiyalari masalasi xalqaro pedagogik adabiyotlarda XXI asr ko'nikmalari, transversal kompetensiyalar, hayotiy ko'nikmalar va kelajak kompetensiyalari kabi tushunchalar bilan bog'liq holda o'rganilgan. UNESCOning ta'lim bo'yicha materiallarida kompetensiyaga asoslangan yondashuv doirasida kreativlik, kommunikatsiya, hamkorlik va kritik fikrlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratiladi. UNESCO-IBE ma'lumotlariga ko'ra, zamonaviy ta'limda an'anaviy bilimga yo'naltirilgan yondashuvdan kengroq kompetensiyalarni rivojlantirishga o'tish zarurati mavjud. UNESCO tomonidan tayyorlangan XXI asr ko'nikmalariga oid materiallarda "4C" modeli — critical thinking, communication, collaboration va creativity — alohida ajratilib, ushbu kompetensiyalar o'quvchilarning yuqori darajadagi fikrlash faoliyati bilan bog'liqligi ko'rsatiladi. Shuningdek, muammoni hal qilish ushbu ko'nikmalar bilan chambarchas bog'liq holda qaraladi. Boshlang'ich ta'limga oid tadqiqotlarda ham 4K kompetensiyalarining o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, jamoada ishlashi, muloqot qilishi va ijodiy yondashuvini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ko'rsatilgan. 2023-yilda boshlang'ich ta'limda 4C ko'nikmalariga bag'ishlangan tizimli adabiyotlar tahlilida 20 ta maqola ko'rib chiqilgan va mazkur kompetensiyalarning yuqori darajadagi fikrlash, o'quv motivatsiyasi, savodxonlik va fan mazmunini tushunish bilan bog'liqligi qayd etilgan. O'zbekistondagi tadqiqotlarda ham boshlang'ich ta'limda 4K kompetensiyalarini rivojlantirish masalasiga e'tibor kuchayib bormoqda. Xususan, 2026-yilda chop etilgan tadqiqotlarda boshlang'ich ta'limda kritik fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya va kollaboratsiyani rivojlantirishda muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, raqamli vositalar va innovatsion pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlari tahlil qilingan. Adaptiv ta'lim tushunchasi esa o'quv jarayonini o'quvchining individual xususiyatlari va o'quv natijalariga moslashtirishni nazarda tutadi. Adaptiv elektron ta'lim tizimlari bo'yicha tizimli tadqiqotlarda bunday tizimlar o'quvchining mavjud bilim darajasini aniqlab, tegishli mazmun, faoliyat va baholash vositalarini tanlashga xizmat qilishi ko'rsatiladi. Shuningdek, OECDning kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasida kritik fikrlash, muammoni hal qilish, hamkorlik, moslashuvchanlik va o'zini boshqarish kabi ko'nikmalar kelajak ta'limining muhim tarkibiy qismlari sifatida ko'rsatilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, 5K kompetensiyalari va adaptiv ta'lim alohida yo'nalishlarda yetarlicha o'rganilgan bo'lsa-da, aynan boshlang'ich sinf o'quvchilarining 5K kompetensiyalarini adaptiv ta'lim texnologiyalari orqali tizimli rivojlantirish masalasi qo'shimcha ilmiy-metodik izlanishlarni talab qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchining faqat nazariy bilimini emas, balki ushbu bilimlarni turli vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Shaxsga

yo'naltirilgan yondashuv o'quvchining individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olishga xizmat qiladi. Faoliyatga asoslangan yondashuvda esa kompetensiyalar bevosita amaliy faoliyat jarayonida shakllanadi. Adaptiv yondashuv mazkur metodologik yo'nalishlarni o'zaro bog'lab, o'quvchining real o'quv natijalariga qarab ta'lim mazmunini moslashtirish imkonini beradi. Masalan, ayrim o'quvchilarga tayanch so'zlar berilishi mumkin, boshqa o'quvchilardan esa mustaqil ravishda fikr bildirish talab qilinadi.

Muhokama. Kollaboratsiya kompetensiyasi. Kollaboratsiya o'quvchining boshqalar bilan birgalikda faoliyat olib borishi, vazifalarni taqsimlashi, umumiy maqsad sari harakat qilishi va guruhdagi boshqa ishtirokchilarning fikrlarini hurmat qilishi bilan tavsiflanadi. Kritik fikrlash kompetensiyasi. Kritik fikrlash o'quvchining ma'lumotni shunchaki qabul qilmasdan, uni tahlil qilishi, taqqoslashi, sabab va oqibatlarini aniqlashi, dalillarni baholashi va asoslangan xulosa chiqarishidir. Boshlang'ich sinflarda "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar ... bo'lsa nima bo'ladi?", "Qaysi yechimni tanlaysan va nima uchun?" kabi savollar kritik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Kreativlik kompetensiyasi. Kreativlik o'quvchining yangi g'oyalar ishlab chiqishi, mavjud muammoga noodatiy yondashishi va turli shakllarda yangi mahsulot yaratishi bilan ifodalanadi. Masalan, ona tili darsida o'quvchiga matnning boshqa yakunini yaratish, matematika darsida masalani bir nechta usul bilan yechish, tabiiy fanlarda kuzatilgan hodisaga o'z izohini taklif qilish kabi topshiriqlar berilishi mumkin. OECD materiallarida kreativ fikrlashni rivojlantirish faqat o'quv dasturini o'zgartirish bilan cheklanmasligi, balki o'qitish va baholashning uyg'un tizimini ham talab qilishi qayd etiladi. Guruhli loyihalar, juftlikdagi topshiriqlar, rolli o'yinlar va jamoaviy muammoli vaziyatlar ushbu kompetensiyani shakllantirish uchun samarali vosita bo'la oladi. Hamkorlik umumiy maqsadga erishish, turli nuqtayi nazarlarni muvofiqlashtirish va jamoaviy yechim ishlab chiqish bilan bog'lanadi.

ADAPTIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING 5K KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI IMKONIYATLARI

Adaptiv ta'limning asosiy xususiyati ta'lim jarayonining o'quvchiga moslashishidir. Bunda o'qituvchi barcha o'quvchilarga bir xil topshiriq berish o'rniga ularning tayyorgarlik darajasini hisobga oladi.

Adaptiv ta'limni quyidagi bosqichlarda tashkil etish mumkin:

1-bosqich — diagnostika. O'quvchilarning boshlang'ich bilim va kompetensiya darajasi aniqlanadi.

2-bosqich — individual ehtiyojni aniqlash. Har bir o'quvchining kuchli va rivojlantirilishi zarur bo'lgan jihatlari belgilanadi.

3-bosqich — mos topshiriqni tanlash. O'quvchining darajasiga mos topshiriqlar beriladi.

4-bosqich — faoliyat. O'quvchi mustaqil, juftlikda yoki guruhda topshiriqni bajaradi.

5-bosqich — qayta aloqa. O'qituvchi o'quvchining faoliyatini tahlil qiladi va zarur tavsiyalar beradi.

6-bosqich — qayta moslashtirish. Keyingi topshiriq o'quvchining yangi natijasiga mos ravishda belgilanadi.

Bu jarayon quyidagi ko'rinishda ifodalanishi mumkin:

Diagnostika → moslashtirish → faoliyat → qayta aloqa → baholash → yangi moslashtirish.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning 5K kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy kompetensiyaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Kommunikatsiya, kollaboratsiya, kritik fikrlash, kreativlik va muammolarni hal qilish kompetensiyalari o'quvchining nafaqat ta'limdagi muvaffaqiyatini, balki uning keyingi hayotiy va ijtimoiy faoliyatini ham qo'llab-quvvatlaydigan muhim ko'nikmalar sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Sultanov T.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'yin texnologiyalari asosida ta'limga adaptasiya qilishning pedagogik imkoniyatlari (umumta'lim maktablarining 1-sinflari misolida): pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Chirchiq, 2022.

[2] Eshonqulova Sh.E. Mustaqil ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2022.

[3] Kenjaeva Z.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fonetik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2025.

[4] Saidova N.O. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent.

[5] Nuradilova A.D. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent.

[6] Soliev I.S. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axborot kompetentligini rivojlantirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent.

[7] Yo'ldoshev J. G., Hasanov S. H. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2009.

Ushbu manbadan maqolangizdagi neyropedagogik modelni amalga oshirish mexanizmlari, interfaol va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini asoslashda foydalanish mumkin.

[8] Mirxalilova N. A. Boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlik tushunchasi va funksional savodxonlik darajalarini oshirish yo'nalishlari // Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – J. 4, № 7, maxsus son. –B.406–408.

Maqolada funksional savodxonlik darajalari, kontekstli topshiriqlar, matematik, o'qish va tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish masalalari bevosita yoritilgan.

[9] Mirxalilova N., Usmanova M., Xunarova L. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirishning nazariy va metodik manbalari // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. 2025.

Unda funksional savodxonlikning nazariy-metodologik asoslari, rivojlantirish bosqichlari va yo'nalishlari ko'rib chiqilgan.